मेध्यातिथिः काण्वः।इन्द्रः। बृहती, १६-१८ गायत्री, १९ अनुष्टुप्।

वयं घ त्वा सुतावन्त आपो न वृक्तबर्हिषः।

पवित्रस्य प्रस्रवणेषु वृत्रहन्परि स्तोतार आसते॥ ८.०३३.०१

सुतावन्तः- रसनिष्पादकाः। वयम्। आपः- प्रवणदेशमागच्छन्त्य आपः। न- इव। वृक्तबर्हिषः- कल्पितदर्भासनाः कल्पितचित्तासना वा हिंसावर्जिता वा। स्तोतारः। पवित्रस्य- पूतस्य रसस्य। प्रस्रवणेषु- प्रवाहेषु। वृत्रहन्- आवरणबाधक। त्वा- त्वाम्। परि आसते- पर्युपास्महे ॥१॥

स्वरन्ति त्वा सुते नरो वसो निरेक उक्थिनः।

कदा सुतं तृषाण ओक आ गम इन्द्र स्वब्दीव वंसगः॥ ८.०३३.०२

सुते- रसस्य। निरेके- निर्गमने। वसो- शरण्य। इन्द्र। उक्थिनः- मन्त्रविदः। त्वा- त्वाम्। स्वरन्ति- शब्दयन्ति। कदा। तृषाणः- तृष्णासम्पन्नः। सुतम्- निष्पन्नं रसं प्रति। स्वब्दीव वंसगः- शब्दयुतो वृषभ इव। ओकः- देवयजनदेशम्। आ गमः- आगच्छसि ॥२॥

कण्वेभिर्धृष्णवा धृषद्वाजं दर्षि सहस्रिणम्।

पिशङ्गरूपं मघवन्विचर्षणे मक्षू गोमन्तमीमहे॥ ८.०३३.०३

कण्वेभिः- मन्त्रविद्भ्यः। धृष्णो- वृत्रधर्षणशील। धृषत्- शत्रुधर्षकम्। सहस्रिणम्- प्रभूतम्। वाजम्- बलम्। दर्षि- यच्छसि। मघवन्- इन्द्र। विचर्षणे- विशेषद्रष्टः। मक्षु- क्षिप्रम्। गोमन्तम्- चिद्रश्मियुक्तम्। पिशङ्गरूपम्- दीप्तम्। धनम्। ईमहे- याचामहे ॥३॥

पाहि गायान्धसो मद इन्द्राय मेध्यातिथे।

यः सम्मिश्लो हर्योर्यः सुते सचा वज्री रथो हिरण्ययः॥ ८.०३३.०४

मेध्यातिथे- यज्ञार्हातिथे। अन्धसः- रसस्य। मदे- हर्षे। इन्द्राय। गाय- कीर्तय। पाहि- सोमं पिब। यः। हर्योः- प्राणाश्वयोः। संमिश्लः- रथे योजकः। सुते- निष्पन्ने रसे। सचा- सङ्गतः। वज्री- वज्रपाणिः। हिरण्ययः- दीप्तः। रथः- सद्रंहणप्रतीको रथः। नेतेति भावः ॥४॥

यः सुषव्यः सुदक्षिण इनो यः सुक्रतुर्गृणे।
य आकरः सहस्रा यः शतामघ इन्द्रो यः पूर्भिदारितः॥ ८.०३३.०५

यः। सुसव्यः- शोभनसव्यबाहुः। सुदक्षिणः- शोभनदक्षिणबाहुः। इनः- ईश्वरः। सुक्रतुः- शोभनप्रज्ञः। तम्। गृणे- स्तौमि। यः। सहस्रा- बहूनाम्। आकरः- कर्ता। शतामघः- अनन्तधनवान्। इन्द्रः। पूर्भित्- पुरभेदकः। आरितः- कर्मणि स्थिरः प्रत्यृतः स्तोमानिति यास्कः ॥५॥

यो धृषितो योऽवृतो यो अस्ति श्मश्रुषु श्रितः।
विभूतद्युम्नश्च्यवनः पुरुष्टुतः क्रत्वा गौरिव शाकिनः॥ ८.०३३.०६

यः। धृषितः- शत्रुधर्षकः। अवृतः- शत्रुभिरनावृतः। यः। श्मश्रुषु- श्मश्रूपलक्षितपौरुषेषु। श्रितः। अस्ति- भवति। श्रयन्त्यस्मिन्निति श्मश्रुरिति सायणः। विभूतद्युम्नः- व्याप्तदीप्तिः। च्यवनः- कम्पकः। पुरुष्टुतः- बहुधा स्तुतः। क्रत्वा- प्रज्ञया। शाकिनः- शक्तस्य यजमानस्य। गौः- ज्ञानम्। इव भवति ॥६॥

क ईं वेद सुते सचा पिबन्तं कद्वयो दधे।
अयं यः पुरो विभिनत्त्योजसा मन्दानः शिप्र्यन्धसः॥ ८.०३३.०७

सुते- रसे निष्पन्ने। सचा- सङ्गतः। कः। ईम्- एतम्। वेद- जानाति। कत्- कः। पिबन्तम्- रसमनुभवन्तं प्रति। वयः- हव्यम्। दधे- धारयति। अयम्- एषः। अन्धसः- सोमेन। मन्दानः- हृष्टः। शिप्री- शोभनहनुयुक्तः। ओजसा- बलेन। पुरः- पुराणि बन्धनानि। विभिनत्ति ॥७॥

दाना मृगो न वारणः पुरुत्रा चरथं दधे।

नकिष्ट्वा नि यमदा सुते गमो महाँश्चरस्योजसा॥ ८.०३३.०८

मृगः। वारणः- गजः। दाना- मदजलानि। न- इव। पुरुत्रा- बहुषु देशेषु। चरथम्- आचरणम्। दधे- इन्द्रो धारयति। सुते- रसे निष्पन्ने। त्वा- त्वाम्। नकिः- न कोपि। नि यमत्- नियच्छति। आ गमः- आगच्छ। ओजसा- बलेन। महान्। चरसि ॥८।

य उग्रः सन्ननिष्टृतः स्थिरो रणाय संस्कृतः।

यदि स्तोतुर्मघवा शृणवद्धवं नेन्द्रो योषत्या गमत्॥ ८.०३३.०९

उग्रः- उद्गूर्णः। सन्- भवन्। अनिष्टृतः- शत्रुभिरनिस्तीर्णः। स्थिरः- दृढः। रणाय- युद्धाय। संस्कृतः- अलङ्कृतः। मघवा- इन्द्रः। यदि। स्तोतुः। हवम्- आह्वानम्। शृणवत्- शृणोति। तर्हि। इन्द्रः। न। योषति- अपगच्छति। आ गमत्- आगच्छत्येव ॥९॥

सत्यमित्था वृषेदसि वृषजूतिर्नोऽवृतः। वृषा ह्युग्र शृण्विषे परावति वृषो अर्वावति श्रुतः॥ ८.०३३.१०

इत्था- इत्थम्। सत्यम्। वृषा- वर्षकः। इत्- एव। असि- भवसि। वृषजूतिः- वर्षकप्रेरकः। अवृतः- शत्रुभिरनावृतः। उग्रः- उद्गूर्णः। वृषा- वर्षकः। हि- खलु। शृण्विषे- श्रूयसे। परावति- दूरे। अर्वावति- अन्तिके च। वृषः- वर्षकः। श्रुतः ॥१०॥

वृषणस्ते अभीशवो वृषा कशा हिरण्ययी। वृषा रथो मघवन्वृषणा हरी वृषा त्वं शतक्रतो॥ ८.०३३.११

ते- तव। अभीशवः- अश्वनियामका रश्मयः। वृषणः- वर्षकाः। हिरण्ययी- हिरण्मयी। कशा। वृषा। मघवन्- इन्द्र। शतक्रतो- अनन्तप्रज्ञः। रथः। वृषा- वर्षकः। हरी- तवाश्वौ। वृषणा- वर्षकौ। त्वम्। वृषा ॥११॥

वृषा सोता सुनोतु ते वृषन्नृजीपिन्ना भर। वृषा दधन्वे वृषणं नदीष्वा तुभ्यं स्थातर्हरीणाम्॥ ८.०३३.१२

हरीणाम्- प्राणाश्वानाम्। स्थातः- अधिष्ठातः। वृषा- वर्षकः। सोता- रसनिष्पादकः। ते- तुभ्यम्। सुनोतु- रसं निष्पादयतु। वृषन्- वर्षक। ऋजीषिन्- ऋजुगमन। आ भर- आहर। वृषा- वर्षकः सोता। वृषणम्- वृष्टिम्। नदीषु। तुभ्यम्- त्वदर्थम्। दधन्वे- यज्ञादिभिर्धृतवान् ॥१२॥

एन्द्र याहि पीतये मधु शविष्ठ सोम्यम्। नायमच्छा मघवा शृणवद्गिरो ब्रह्मोक्था च सुक्रतुः॥ ८.०३३.१३

इन्द्र। शविष्ठ- बलिष्ठ। मधु सोम्यम्- मधुरं रसम्। पीतये- अनुभवितुम्। आ याहि- आगच्छ। अयम्- एषः। सुक्रतुः- शोभनप्रज्ञः। मघवा- इन्द्रः। गिरः- मद्वचः। ब्रह्म- मन्त्रान्। च। अच्छ- अभिलक्ष्य। न- च। शृणवत्- शृणोति ॥१३॥

वहन्तु त्वा रथेष्ठामा हरयो रथयुजः। तिरश्चिदर्यं सवनानि वृत्रहन्नन्येषां या शतक्रतो॥ ८.०३३.१४

रथेष्ठाम्- रथस्थम्। त्वा- त्वाम्। रथयुजः- रथे योजिताः। हरयः- त्वदश्वाः प्राणप्रतीकाः। आ वहन्तु- प्रापयन्तु। शतक्रतो- अनन्तप्रज्ञ। वृत्रहन्- आवरणबाधक। या- यानि। अन्येषाम्- विरोधिनाम्। सवनानि। तानि। तिरः- तिरस्कुर्वन्तः। अर्यं- आर्यशीलमिन्द्रम्। आ वहन्तु ॥१४॥

अस्माकमद्यान्तमं स्तोमं धिष्व महामह।
अस्माकं ते सवना सन्तु शंतमा मदाय द्युक्ष सोमपाः॥ ८.०३३.१५

महामह- महात्मन्। अस्माकम्- नः। अद्य- इदानीम्। अन्तमम्- अन्तिकम्। स्तोमम्- मन्त्रम्। धिष्व- धारय। द्युक्ष- दिवि स्थित चिदाकाशस्थ। सोमपाः- रसानुभवकर। ते- तुभ्यम्। अस्माकम्- नः। सवना- सम्भजनानि। मदाय- तृप्तये हर्षाय वा। शंतमा- मङ्गळकराणि। सन्तु- भवन्तु ॥१५॥

नहि षस्तव नो मम शास्त्रे अन्यस्य रण्यति। यो अस्मान्वीर आनयत्॥ ८.०३३.१६

यः। वीरः। अस्मान्- नः। आनयत्- प्रापयति। सः। मम वा। तव वा। अन्यस्य वा। शास्त्रे- शासने। नहि रण्यति- न रमते। इन्द्रोनुशासनीयो न भवतीति भावः ॥१६॥

इन्द्रश्चिद्धा तदब्रवीत्स्त्रिया अशास्यं मनः। उतो अह क्रतुं रघुम्॥ ८.०३३.१७

इन्द्रः। तत्। अब्रवीत्- अवदीत्। स्त्रियाः- नार्याः। मनः- चित्तम्। अशास्यम्- शासितुमशक्यम्। यथा सीताया मनो रावणेन शासितुमशक्यं भवति। उत- अपि च। क्रतुम्- तस्याः प्रज्ञाम्। रघुम्- लघ्वीं मृद्वीमनायासाम्। अह- आह। यथा सीतायाः प्रज्ञा रामेण गृहीता। यद्यपि तस्या हृदयं

प्रेममयं मृदु भवति तस्याश्चित्तं दृढं वीर्ययुक्तमिति भावः। तथापि। एतदेवाबलाया बलम्। नारीचित्तवदिन्द्रस्य चित्तमपि लघु चाशास्यं चेति पूर्वमन्त्रेण योजनीयम् ॥१७ ॥

सप्ती चिद्धा मदच्युता मिथुना वहतो रथम्। एवेद्धूर्वृष्ण उत्तरा॥ ८.०३३.१८

मदच्युता- हर्षस्रावकौ। मिथुना- युगळौ। सप्ती- प्राणाश्वौ। रथम्। वहतः- प्रापयतः। एवेत्- एवमेव। वृष्णः- वर्षकस्येन्द्रस्य रथस्य। धूः। उत्तरा- अश्वयोरुत्तरा भवति ॥१८ ॥

अधः पश्यस्व मोपरि संतरां पादकौ हर। मा ते कशप्लकौ दृशन्स्त्री हि ब्रह्मा बभूविथ॥ ८.०३३.१९

अधःपश्यस्व- इतरपुरुष आगतश्चेत् अधोमुखी भव। उपरि मा पश्य - तं मा पश्येति भावः। पादकौ- पादौ। संतराम्- संश्लिष्टौ यथा भवति तथा। हर- आहर। ते- तव। कशप्लकौ। मा । दृशन्- इतरपुरुषाः पश्यन्तु। स्त्री। हि- खलु। ब्रह्मा- गर्भधारणाख्यकारणरूपेण स्थितत्त्वात् ब्रह्मधर्मिणी वा प्रकृतिधर्मिणी वा हिरण्यगर्भधर्मिणी वा ब्रह्मकोशभूतेन्द्रसमा वा श्रुतिसम्पन्ना वा। बभूविथ- अभवः ॥१९ ॥